

PRACE PEDAGOGICZNE XCVIII

BOŻENA WOJTASIK

DORADCA ZAWODU

STUDIUM TEORETYCZNE
Z ZAKRESU PORADOWNICTWA



WROCLAW 1993
WYDAWNICTWO UNIWERSYTETU WROCLAWSKIEGO

PRACE PEDAGOGICZNE XCVIII

BOŻENA WOJTASIK

DORADCA ZAWODU
STUDIUM TEORETYCZNE
Z ZAKRESU PORADZNAWSTWA



WROCLAW 1994

DAWNICTWO UNIWERSYTETU WROCLAWSKIEGO

ACTA UNIVERSITATIS WRATISLAVIENSIS

- Anglica Wratislaviensia
Antiquitas
Bibliotekoznawstwo
Bibliothecalia Wratislaviensia
Classica Wratislaviensia
Dielektryczne i Optyczne Aspekty
 Oddziaływań Międzycząsteczkowych
Ekonomia
Ethnologica
Filozofia
Germanica Wratislaviensia
Historia
Historia Sztuki
Literatura i Kultura Popularna
Logika
Matematyka, Fizyka, Astronomia
Neerlandica Wratislaviensia
Niemcoznawstwo
Politologia
Prace Botaniczne
Prace Geologiczno-Mineralogiczne
Prace Instytutu Geograficznego.
 Seria A. Geografia Fizyczna
 Seria B. Geografia Społeczna
 i Ekonomiczna
 Seria C. Meteorologia i Klimatologia
Prace Kulturoznawcze
Prace Literackie
Prace Pedagogiczne
Prace Psychologiczne
Prace Zoologiczne
Prawo
Probability and Mathematical Statistics
Przegląd Prawa i Administracji
Results of Investigations of the Polish
 Scientific Spitsbergen Expeditions
Romanica Wratislaviensia
Slavica Wratislaviensia
Socjologia
Studia Archeologiczne
Studia Geograficzne
Studia i Materiały z Dziejów
 Uniwersytetu Wrocławskiego
Studia Linguistica
Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami
 Hitlerowskimi

PRACE PEDAGOGICZNE XCVIII

BOŻENA WOJTASIK

DORADCA ZAWODU
STUDIUM TEORETYCZNE
Z ZAKRESU PORADZNAWSTWA

WROCLAW 1994

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU WROCLAWSKIEGO

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Marek Bojarski, Wanda Dryll, Janina Gajda-Krynicka, Jerzy Kucharczyk,
Teresa Kulak, Herbert Myśliwiec (przewodniczący), Jerzy Niškiewicz

RECENZENT

Wanda Rachalska

REDAKTORZY SERII

Mirosława Chamcówna, Alicja Kargulowa, Bolesław Potyrała

REDAKTOR WYDAWNICTWA

Barbara Bober

Wydanie pierwsze, dodruk



k2 194636

© Copyright 1993 by Uniwersytet Wrocławski — Wydawnictwo

Acta Universitatis Wratislaviensis No 1539
ISSN 0137-1096 ISSN 0239-6661
ISBN 83-229-1111-4

Skład wykonano w Zakładzie Usług Wydawniczych — Comped
Wydrukowano w Drukarni Uniwersytetu Wrocławskiego

9
22/08

WSTĘP

Od kilkunastu lat obserwuje się w Polsce dynamiczny rozwój profesjonalnego, wyspecjalizowanego poradnictwa. Zwiększyła się liczba poradni, a także innych placówek zajmujących się doradczaniem. Powstają całe firmy doradcze, w których pracują wysokiej klasy specjaliści.

Rodzi się pytanie, w czym należy upatrywać przyczyn powstawania poradnictwa profesjonalnego, specjalistycznego, które — w odróżnieniu od poradnictwa nieprofesjonalnego — jest oparte nie tylko na osobistym doświadczeniu i zdrowym rozsądku, ale także na usystematyzowanej wiedzy.

A. Kargulowa wiąże rozwój poradnictwa, zwłaszcza zinstytucjonalizowanego, z powstaniem społeczeństw zamożnych o wysokiej, zróżnicowanej kulturze i cywilizacji, wykształconych i demokratycznych. Wymienia przy tym wiele czynników wpływających na wzrost zainteresowania poradnictwem, m.in.:

- rozwój przemysłu, techniki, technologii i jego konsekwencje, np. wzrost aglomeracji miejskich, atomizację życia itp.;
- ogólny wzrost wiedzy i świadomości społecznej;
- pluralizm poglądów, postaw, w związku z rozwojem komunikacji społecznej;
- wzmoczoną dynamikę i różnicowanie się form życia społecznego, a wobec tego zwiększanie się ilości sytuacji trudnych, problemowych;
- zanik wielkiej rodziny, a więc niemożności wspólnego rozwiązywania problemów, a w konsekwencji szukanie oparcia poza rodziną¹.

Sądę zatem, iż zwiększanie się zapotrzebowania na działania poradnicze wiąże się z coraz większym komplikowaniem się świata wewnętrznego jednostki oraz jej środowiska zewnętrznego. Te zjawiska związane są z ogromnym wzrostem informacji w świecie i dążeniem jednostek do prze-

¹ A. Kargulowa, *Poradnictwo jako wiedza i system działań. Wstęp do poradnictwa*, Wyd. UW, Wrocław 1986, s. 52-54.

ciwdziałania skutkom wytwarzania się tzw. luki ludzkiej² — różnicy stale się zwiększającej między złożonością świata a możliwością jej sprostania.

Ciągle komplikowanie się życia powoduje, że człowiek współczesny może być fachowcem tylko w wąskich dziedzinach, dlatego coraz częściej szuka pomocy specjalisty doradcy. Tymczasem wzrastająca stale ilość informacji na temat pracy i sposobów jej wykonywania, pojawienie się nowych zawodów i specjalności, wpływa na wzrost zapotrzebowania na poradnictwo zawodowe i poszukiwanie pomocy specjalisty doradcy zawodu. Wybór zawodu przez młodzież związany jest obecnie m.in. z selekcją olbrzymiej ilości informacji dotyczącej rozmaitych zawodów.

Tylko w wiekach średnich decyzja zawodowa była ograniczona do wyboru rodzaju rzemiosła lub pracy na roli. Ale już wraz z rozwojem manufaktur zwiększyła się liczba zawodów, wobec czego wybór stawał się trudniejszy. W Europie po rewolucji przemysłowej powstało wiele nowych zawodów — wtedy właśnie zaistniała potrzeba zorganizowania zinstytucjonalizowanego poradnictwa zawodowego (przełom XIX i XX w.).

W Polsce poradnictwo zawodowe powstało przed pierwszą wojną światową. Jedną z pierwszych poradni była właśnie poradnia zawodowa utworzona w Poznaniu przy Miejskim Biurze Pośrednictwa Pracy³, co można uznać za dowód, że właśnie ta dziedzina poradnictwa była najbardziej potrzebna.

Myślę, że zapotrzebowanie na doradców zawodu będzie coraz większe, chociażby dlatego, iż ciągle powstają nowe zawody i specjalności, i trudno zorientować się, jak wśród tak wielu profesji wybrać najbardziej odpowiednią. Jeżeli uwzględnimy złożoność świata zewnętrznego połączoną ze złożonością wewnętrzną człowieka, okaże się, że wybór zawodu jest bardzo skomplikowaną decyzją. Stąd też obecnie przeważnie traktowany jest nie jako akt jednorazowy, ale jako ciąg decyzji, jako proces kolejnych przybliżeń, w którym pomoc poradnicza jest niezbędna.

Mimo że literatura na temat wyboru zawodu jest dość obszerna, najczęściej rozpatruje problem od strony osób wybierających zawód czy radzących się. W polskiej literaturze nie ma (oprócz nielicznych artykułów)

² Pojęcie to zostało opisane przez twórców Raportu Rzymskiego (J. W. B o t k i n, M. E l m a n d j r a, M. M a l i t z a, *Uczyć się bez granic. Jak zewrzeć „lukę ludzką”*, PWN, Warszawa 1982).

³ J. W ł o d e k - C h r o n o w s k a, *Poradnia wychowawczo-zawodowa w systemie orientacji zawodowej*, WSiP, Warszawa 1980, s. 10. Rys historyczny poradnictwa zawodowego przedstawia m.in. także S. S z a j e k, *System orientacji i poradnictwa zawodowego*, PWN, Warszawa 1989; E. F r a n u s, W. G r a c z y k, B. Ś w i e b o d z i ń s k a, *Psychologia poradnictwa zawodowego*, Wyd. UJ, Kraków 1982.

prac zwartych dotyczących funkcjonowania profesjonalnych doradców zawodu. Wprawdzie coraz więcej pisze się o doradcach w innych dziedzinach⁴, jednak doradca zawodu ciągle jeszcze jest traktowany marginesowo. Na ogół uważa się bowiem, że zajmowanie się doradcą nie jest tak potrzebne, jak zajmowanie się osobą potrzebującą pomocy. Doradca przecież podejmie zadanie, które mu dyktuje sytuacja lub problem radzącego się, i rozwiąże je tak, jak umie najlepiej. Takie spojrzenie jest dość złudne. Choćaż nie ma jednego uniwersalnego przepisu działania doradcy, choć każda sytuacja doradzania jest inna, niepowtarzalna i trudno dokładnie przewidzieć, w jaki sposób doradca ma rozwiązywać poszczególne problemy, istnieją pewne wyjściowe podstawy pracy doradczej, spopularyzowane u nas w małym stopniu.

W krajach rozwiniętych, jak zauważa W. Rachalska, docenia się bardziej wagę poradnictwa zawodowego. Może o tym świadczyć choćby powstanie organizacji zajmujących się tą problematyką: Międzynarodowa Organizacja Pracy (MOP), zrzeszająca około 120 państw, Międzynarodowe Stowarzyszenie Poradnictwa Szkolnego i Zawodowego (IVBB)⁵, skupiające 60 państw, Krajowe Biuro Informacji o Zawodach i Zatrudnieniu (ONISEP) we Francji czy też Euroorientation, zrzeszające 12 krajów EWG i Polskę. Do prac tej ostatniej organizacji mogą również włączać się inne kraje, z czego właśnie skorzystała Polska. Utworzone w 1990 r. Stowarzyszenie Doradców Szkolnych i Zawodowych Rzeczypospolitej Polskiej będzie współpracowało z różnymi światowymi organizacjami, a szczególnie z Euroorientation⁶. W Polsce zatem także zaczyna się doceniać wagę tej problematyki; powstają rozmaite propozycje związane z szeroko zakrojonymi zmianami w poradnictwie zawodowym, jak choćby projekt W. Trzeciaka dotyczący m.in. zatrudnienia doradców zawodu w każdej szkole ogólnokształcącej⁷. Jego realizacja pociągnęłaby za sobą kształcenie olbrzymiej rzeszy doradców zawodu.

Dziś brakuje jeszcze rozeznania w zakresie oczekiwań na pomoc w wyborze zawodu, modeli pomocy czy typologii doradców. Odczuwany jest

⁴ Np. doradca rodzinny (E. S u j a k, *Poradnictwo małżeńskie i rodzinne*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 1988); doradca przemysłowy (*Metodyka pracy doradczej. Materiały na II Konferencję*, Lublin 1987); doradca rolniczy (N. S a k s o n, *Metodyka pracy doradcy a metodyka doradztwa rolniczego na przykładzie programowania liniowego*, [w:] *Metodyka pracy doradczej*); doradca życiowy (M. K u l c z y c k i, *Podstawy porady życiowej*, [w:] *Perspektywy rozwoju teorii i praktyki poradnictwa*, Wyd. UWr., Wrocław 1988).

⁵ Internationale Vereinigung für Schul- und Berufsberatung.

⁶ Wykład W. Rachalskiej 25 I 1991 r. w Uniwersytecie Wrocławskim, Instytut Pedagogiki.

⁷ W. T r z e c i a k, *Projekt orientacji i poradnictwa zawodowego w Polsce* (maszynopis w posiadaniu Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej).

także brak jednolitej koncepcji działalności doradcy zawodu. Nie ma sprecyzowanych stanowisk na temat jego roli w procesie poradnictwa zawodowego, potrzebnych tym bardziej, że grupy doradców zawodu (profesjonalnych, a także nieprofesjonalnych) są bardzo duże i niejednorodne.

Chcąc tę lukę częściowo uzupełnić, podjęłam próbę przedstawienia modeli działalności doradcy zawodu, które mogą być przydatne do opracowania teoretycznych podstaw poradnictwa zawodowego, jak również do rozwiązań praktycznych, organizacyjnych.

Opierając się na teorii J. Kozielskiego, dotyczącej koncepcji psychologicznych człowieka, oraz wychodząc z teoretycznych typów poradnictwa według A. Kargulowej, próbowałam uporządkować literaturę polską i częściowo zagraniczną dotyczącą doradcy zawodu. Studia teoretyczne pozwoliły mi na zidentyfikowanie pięciu modeli działalności doradcy zawodu: eksperta, informatora, konsultanta, spolegliwego opiekuna i leseferysty. Modele te różnią się ze względu na: podmiot działający, przedmiot działania, środki, metody i wynik działania. Zastanawiając się nad problemem, jakie czynniki mogą wyznaczać działania doradcy, uznałam za konieczne przedstawienie także wybranych koncepcji bądź teorii wyboru zawodu. Wychodzę bowiem z założenia, że doradca musi znać specyfikę wyboru zawodu, jako wielowymiarowego skomplikowanego procesu, który ma wymiar nie tylko jednostkowy, ale także i społeczny.

Szerokie spojrzenie na poradnictwo zawodowe umożliwiło mi stanowisko J. Szczepańskiego, który definiując oświatę wyróżnił jej trzy zasadnicze części składowe:

- oświata jako system instytucji,
- oświata jako działalność,
- oświata jako stan oświecenia społeczeństwa ⁸.

Mówiąc o poradnictwie zawodowym można także, moim zdaniem, wyróżnić trzy jego aspekty:

— poradnictwo zawodowe jako system instytucji, zbiorowości społecznych, urzędów, organizacji wyposażenia materialnego, a także idei i systemów wartości;

— poradnictwo zawodowe jako zestaw bardzo zróżnicowanych i złożonych działań, mających w ramach instytucji i organizacji przekazywać członkom społeczeństwa określone treści wiedzy i wartości;

— poradnictwo zawodowe jako stan poinformowania społeczeństwa, przygotowania do wyboru zawodu, zasób wiedzy i poziom zainteresowania tą problematyką.

⁸ J. S z z c p a ń s k i, *Spoleczne uwarunkowania rozwoju oświaty*, WSiP, Warszawa 1989, s. 9.

W niniejszej pracy zajmę się głównie poradnictwem jako systemem skomplikowanych działań, częściowo również stanem poinformowania społeczeństwa i stopniem zainteresowania problematyką poradnictwa zawodowego. Nie opisuję jednak systemu instytucji, ale skupiam się na działalności pracującego w nich doradcy zawodu.

Wprawdzie zajęłam się poradnictwem zawodowym dla młodzieży i profesjonalnymi doradcami zawodu, myślę jednak, że te rozważania odnieść można również do doradców pracy, którzy zajmują się poradnictwem dla osób dorosłych⁹.

Książka składa się z dwóch zasadniczych części. W części pierwszej omawiam podstawową problematykę związaną z doradcą zawodu. Analizuję terminy: „poradnictwo”, „orientacja i poradnictwo zawodowe”, „zawód”, „doradca”, ponieważ sposób ich definiowania implikuje rozumienie terminu „doradca zawodu”. Podobnie próba odpowiedzi na pytanie, kto powinien być doradcą i kim powinien on być w stosunku do osób radzących się, precyzuje zadania nie tylko dla doradcy, ale w konsekwencji także dla doradcy zawodu. Następnie (rozdział II) określam wybór zawodu jako proces i jako akt. Na podstawie analiz teoretycznych próbowałam odpowiedzieć na pytanie, dlaczego ludzie wybierają określone zawody i jaki jest udział doradcy w tych wyborach.

Druga część pracy jest poświęcona w całości charakterystyce modeli działalności doradcy zawodu. W każdym z pięciu rozdziałów tej części omawiam kolejno wyróżnione modele: eksperta, informatora, konsultanta, spolegliwego opiekuna i leseferysty.

W związku z tym, że wielu autorów polskich i zagranicznych używa terminu „model” w różnych znaczeniach, przyjmuję definicję za P. Sztompką: „Model to układ, który stanowi środek pośredniego poznania drugiego układu dzięki temu, że jest wobec niego analogiczny pod istotnym względem, a równocześnie bardziej dostępny poznawczo”¹⁰.

Próbuję zatem zbudować pewien teoretyczny konstrukt, abstrakcyjny obraz działalności doradcy zawodu, który stanowi środek pośredniego poznania układu realnego, jakim są opisywane rodzaje działalności.

⁹ System kształcenia doradców zawodu i doradców pracy w różnych krajach przedstawia szeroko B. J. E r t e l t, *Kształcenie specjalistów w zakresie poradnictwa zawodowego i poradnictwa pracy w przekroju międzynarodowym*, [w:] *Poradnictwo wobec złożoności problemów człowieka i świata*, red. A. Kargulowa, Wyd. UW, t. I, Wrocław 1990, s. 246-318, a także *Beraterausbildung im Internationalen Vergleich*, red. B. J. Ertelt, FH Bund Fachbereich Arbeitsverwaltung, Mannheim 1986.

¹⁰ P. S z t o m p k a, *O pojęciu modelu w socjologii*, *Studia Socjologiczne*, 1, 1968, s. 27-58.

Drugim terminem wymagającym zdefiniowania jest „działalność”. Niektórzy autorzy utożsamiają działalność z działaniem¹¹, natomiast A. N. Leontiew wyraźnie rozgranicza oba terminy i twierdzi, iż działania są podstawowymi składnikami działalności człowieka. Działaniem nazywa autor „proces podporządkowany wyobrażeniu o tym rezultacie, który ma być osiągnięty, to jest proces podporządkowany świadomemu celowi”¹². Podstawową cechą działalności (na którą składają się pojedyncze działania) jest jej przedmiotowość. Przedmiot działalności nadaje jej określony kierunek. Działalność ludzka jest zatem procesem złożonym i długotrwałym, który zmierza do jakiegoś celu lub wyniku. Działalność zawodowa doradcy zawodu jest więc systemem długotrwałych i bardzo złożonych działań społecznych, zmierzających do określonego celu lub wyniku. Spróbuję ją zanalizować przyjmując za F. Znanieckim i J. Szczepańskim następujące elementy (wyznaczniki działania): podmiot działający, przedmiot jego działania, środki czyli narzędzia działania, metody działania, wynik działania¹³.

Podjęte przeze mnie studia mieszczą się w zakresie poradownictwa, nowej subdyscypliny nauk społecznych. Poradownictwo wyjaśnia tę część rzeczywistości, jaką jest poradnictwo — jest nauką o poradnictwie lub teorią poradnictwa. Składa się nań wiedza: teoretyczna, metodologiczna i metodyczna¹⁴. Rozpatrywana przeze mnie problematyka obejmuje także zagadnienia, które mogą być przedmiotem zainteresowania innych dyscyplin, np. teorii wychowania, pedagogiki społecznej czy pedagogiki pracy. Analiza problemów związanych z orientacją i poradnictwem zawodowym ma charakter interdyscyplinarny¹⁵, dlatego też w pracy oparłam się także na teoriach psychologicznych, próbowałam również spojrzeć na doradcę z perspektywy socjologicznej. Jego działalność można rozpatrywać w skali mikro- i makrospołecznej; doradca zawodu bowiem funkcjonuje nie tylko w relacji z radzającym się, ale także w całym systemie orientacji i poradnictwa zawodowego. Tenże system nie jest czymś wyizolowanym, ale wspiera inne mechanizmy rozwoju społecznego oraz gospodarczego.

¹¹ Por. W. Okoń, *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1981, s. 64; P. Rybicki, *Struktura społecznego świata*, PWN, Warszawa 1979.

¹² A. N. Leontjew, *Działalność a osobowość*, [w:] *Studia z psychologii, motywacji, osobowości*, red. J. Reykowski, O. W. Owczynnikowa, K. Obuchowski, Ossolineum, Wrocław 1985, s. 11.

¹³ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1963, s. 90.

¹⁴ Szerzej: A. Kargulowa, *op. cit.*

¹⁵ W. Rachalska, *Problemy orientacji zawodowej*, WSiP, Warszawa 1987, s. 13.